

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Slovak Witnesses Documentation Project

United States Holocaust Memorial Museum

Rozhovor s Annou Flešárovou

RG-50.688.0033.01.01

Dobrý deň prajeme.

Dobrý deň.

A ďakujeme veľmi pekne, že ste sa s nami stretli. Môžete sa nám prosím na úvod predstaviť?

Ja som Anna Flešárová.

Kedy ste sa narodili?

Šiesteho šiesty tridsať dva v Košiciach.

Tisícdeväťstotridsaťdva?

Áno.

V Košiciach... Ďakujeme veľmi pekne. My sme sa pred pár týždňami už spolu stretli a vy ste nám porozprávali vaše spomienky na obdobie Druhej svetovej vojny, tých vojnových čias, a my sme dneska prišli za vami znovu, aby sme si tieto vaše spomienky nahráli na videozáznam, na videokameru. Vy ste vlastne vyrastali v Košiciach, vy ste Košičanka, však?

Áno.

Takže žijete tu od svojho narodenia.

Áno.

Chcem sa vás spýtať, keď ste boli dieťa, dievča, mali ste nejaké židovské kamarátky, alebo spolužiačky?

No tak to nebola spolužiačka, to bola, oni u nás bývali v našom dome. A ona bola o rok mladšia odo mňa, tá Eva, no ale tak sme sa veľmi dobre poznali. Sme boli ako rovesníčky. No...

Ako sa volala Eva priezviskom?

Eva Lowyová. Lowy.

A ona žila s kým, táto Evička?

Ona žila s matkou, lebo otca... otec im dávno zomrel, a oni žili s takým starkým, pán Bodnárom... pánom Bodnárom, taký starký bol, no tak oni s ním žili tak; v jednej domácnosti.

A pán Bodnár bol tiež žid?

Nie, nie, on nebol žid, nie. On nebol žid, ale ona bola... ako matka, bola židovka, tak sa poznali.

Mala Eva aj nejakých súrodencov?

Tá Eva mala a bola tá Magda, taká dvadsaťročná vtedy, aj brat tam medzi nimi bol, dajaký Bandy. A ten... ten len málo bol s nimi, ja ho len... asi len dvakrát, keď som ho videla, alebo trikrát. On ani nebol s nimi. Nevieam, kde on takto žil, neviem o ňom nič.

Hm. Takže boli traja súrodenci...?

Áno. Mala staršiu sestru Magdu, toho brata a... A aj ona bola.

Eva bola najmladšia.

Najmladšia, hej.

Hovoríte, že rovesníčky ste boli, takže...

Tak... také asi skoro. Tak sme sa poznali. Tak sme na jednom dvore vyrastali, tak sme sa poznali.

Ste sa hrávali spolu?

Áno. Áno, pravdaže. Pravdaže.

A pani, pani Lowyová, mama Evina, čo robila?

Ona len taká domáca bola, ja som nevidela ju nikde, že by bola robila. Nie.

Hm. Kde ste vtedy bývali?

Tu sme bývali v tom dome, kde aj som vyrastala, Bašťanská trieda tridsaťdva. Tu som... už teraz ani ten dom nie je. Už zbúrali a teraz tam je na našom pozemku taký, taký veľký sedemposchodový, či osemposchodový dom.

Hm.

Tu naproti nemocnici.

Hm, hm. A žilo tam viacero židovských rodín?

Nie, nie, nie. Len oni jedni. Oni jedni tam boli, bola taká izba, kuchyňa, potom špajza. Tak žili len.

A v okolí boli tiež ešte nejaké židovské rodiny?

No boli, ale ja som sa akosi nestýkala tak, a my tak inde neboli, len doma, väčšinou. Takže ja nepoznám takto viac. Len ich pamätám sa, ako ich brali, ako som dokonca, až tak aj utekala za nimi, že som chcela vidieť, kde to oni idú. Potom... potom mama na mňa kričala: „Čo chceš, že by teba zobrali tam?“ Takže také mám spomienky na to.

A čo... čo sa teda stalo, že zrazu proste prišlo také prenasledovanie tých židov?

Oj, tak.. tak ich prenasledovali tých židov, oni mali tieto žlté hviezdy a tak toto museli žiť. Ako ich označovali.

Aj pani Lowyová nosila žltú hviezdu?

Áno, aj pani Lowyová.

Aj Eva?

Aj Eva. Aj Eva.

Aj keď ste sa spolu hrali tam na tom dvore?

Áno. Ona až bola tak hrdá na toto, že: „Nech sa páči, nech sa páči, nech vidia, že ja mám...“ tuto na tej strane mala tú hviezdu.

A keby neboli nosili tie hviezdy, čo by sa bolo stalo?

Oj, tak ich prenasledovali. Ani neviem, možno, že by ich aj bili. Nevidela som nič také, aspoň... ja som sa nedostala k tomu, že by som s nimi bola tak v kontakte.

Hm. A kto ich prenasledoval?

No tak tí... tí Nemci, tí fašisti, tých bolo tu, tých Nemcov, na každom kroku sa dalo s nimi stretnúť.

Nemci, ako vojaci nemeckí to boli?

Takí, hej, hej. Nemeckí vojaci, takí, aj dajakí ako tí gestapáci, čo v takých... takých kožených kabátoch chodili.

Chodili po meste?

Áno, áno, a tak sledovali ich.

A čo robili, ako sa správali?

No tak... však oni s bendrekom, či s čím chodili a tak... Skrátka tak surovo s nimi zachádzali.

Mali aj nejaké zbrane, boli ozbrojení?

Tak určite, hej, boli. Mali, ozbrojení boli.

Spomínate si, že by ste boli videli nejaké také...?

Áno, áno, áno. Pištole mali, či čo to, také.

Hm.

Takých na remeňoch...

Na remeňoch tak okolo tela?

Seba... áno.

Okolo pása?

Áno. Áno. Na to sa pamätám tak. No už veľa toho nepamätám, ale také dačo ešte pamätám predsa, že čo bolo to s nimi. Však si dokonca aj nielen toto, ale aj ako vešali tých... tých... tí Nyilasi, tí Nyilasi ako vešali po meste, neviem či ste počuli o tom? Či ste nepočuli o tom?

No niečo sme už počuli.

Hej. No... Tak áno, cez celé mesto ich vešali, mali tabličku na sebe, že čo urobili, že jeden pokradol, druhý zbehol... Napríklad – taký príklad aj mám, tá dcéra, čo aj bola tu minule, tak ona sa narodila

vtedy a ja som takto tu... tu som, na Moyzesovej ulici som rodila na tej... v tej pôrodnici, a tak som chodila po... po... po... v noci po chodbe, hej, z izby do izby, lebo to také izbičky boli, ktoré matky... ktoré matky tam ležali pred pôrodom. No a jedna taká pani tam ležala a nespala, a keď som sa k nej prihovarila: „Aj vy budete rodiť?“ A ona hovorí: „Hej, ale tak ešte zatiaľ neviem, či kedy budem.“ No a tak sme sa začali rozprávať a ona hovorila, že ona mala tu frajera, čo tu tiež také... prvého frajera, že mala takého, čo zbehol. Tu stanovali dajako poniže Košíc a on zbehol... Len ju chcel vidieť. A hovorí: „Viete, sme boli mladí, nemohli sme sa odtrhnúť od seba,“ no a potom ako sa vracal nazad, tak ho chytili i veľa, že toho obesili, obesili toho mladého chlapca.

Takže on bol medzi tými obesenými, keď...?

Áno, tak práve toto chcem hovoriť, že on bol taký... taký mladý, a hovorím, že... hovorím, že: „Však ja sa pamätám, že jedna taká pani, či slečna či kto...– jedna pani tam objímala ten strom a tak strašne nariekala“. No, že – „Toto ja som bola, to ja som bola, to ja som nariekala, mňa strašne bolo pre neho...“ Že on pre ňu takto koľko kilometrov tu prišiel, chcel ju vidieť a nakoniec, ako sa vracal nazad, tak ho chytili.

A vy ste ju tam vlastne videli...?

Áno, ja som...

Vtedy, keď...?

Hej, že tak pod tým stromom, ona tam objímala ten strom, a tak ďalej. Nariekala... Hovorí: „Hej, to ja som bola, to ja bola. A myslela som, že sa nikdy nevydám. A vidíte, roky pošli, pominuli, zabudli sme, ale aj zabudnúť som nezabudla. Ale už to prebolelo.“ A že... no že už teraz čakala decko.

Hej.

Dieťa... neviem, za koho bola vydatá tam.

A čo... čo sa tam vtedy stalo, hovorili ste, že nilaši...?

Áno, Nyilasi.

Kto to boli? Kto boli nilaši?

Taká parta, taká partia bola. Nevie, či ako vám to mám vysvetliť. Nilaši... Nepočuli ste nikdy o nich?

Už som niečo o tom počula, ale nie som si celkom istá, že viem.

No tak ja by som vám ani nevedela tak veľmi toto vysvetliť, ale to oni... tiež tak prenasledovali tých židov...

Prenasledovali tí nilaši?

Hej, hej, židov, tak boli pomocníci tým... tým... tým gestapákom boli.

Hm.

Tak... no a...

Oni boli akej národnosti?

Oj toto... možno, že aj katolíci boli, nič sa nevedelo o nich. Čo ja viem, že kto by toto vedel, že čo toto... Čo to zač boli.

Takže to boli takí spojenci, pomocníci k tým Nemcom?

Áno, presne tak, presne tak.

Hm.

To všade sú vidíte i takí ľudia.

A oni tiež chodili ozbrojení, títo nilaši?

Tak o nich sme ani nevedeli, že sú. Len keď sme prišli tak do styku s nimi, tak sme vedeli, že oni sú nilaši, alebo dačo sme počuli o nich.

Hm.

Ináč by sme my ani nevedeli, že... že oni, takí sú riadni ľudia, ako ostatní.

Hm. Ako chodili oblečení?

Nič, len takto v civile boli. Neboli nič takto zvlášť.

A toto, čo ste teraz vraveli, že ste videli, ako nilaši tam vešali tých ľudí...

Áno, áno. Áno, na...

Môžete nám o tom povedať viacej? Popísať tú situáciu?

Tak oni tak na nákladných autách boli, otvorených autách a nákladiakom ich tak viezli, a ku stromu a mali ten štrank či okolo krku. A auto sa pohlo a oni ostali, takto hojdali sa tam. No tak také nepríjemné to bolo.

Hm.

Dokonca, ako deti sme tak utiekali, no ako deti. Sme veľmi chceli vidieť toto, a k tej ulici, ako sa také, tak podchod bol, ale tam bol ešte strom, tak pod ten strom išiel... išli vešať jedného a taký starší pán bol, a kričí: „Ja mám doma päť detí, vy ma nevešajte. Majte zľutovanie so mnou,“ ale oni nie, auto sa pohlo... a dokonca sa aj konár zlomil, on až spadol, a znova ho vytiahli na ten motor (*auto*) a znova toto isté zrobili, lepšie ho priviazali a... Skrátka museli povešať ho.

Hm.

Obesiť ho.

Hej. Koľko ľudí tam vtedy takto obesili?

Joj, strašne veľa. Však to potom sme počuli... a tam sme ani neboli, že dakde na Jabložovej ulici, ja ani neviem, kde Jabložová ulica vtedy bola, tak sme počuli, že... Almasi utca, že po maďarsky tak sa hovorí, že celú... plno ľudí, že tam povešali.

Hm.

No...

A vy ste koľko videli?

Ja len, to tam sme, čo tam cez... cez... ako sa zašlo do tej ulice, no a my prišli, už daktorí boli povešaní ako sme tam prišli, a tam už ďalej sme toho starého pána videli, ako spadol.

Hm.

S ním strom... konár sa zlámal... zlomil...

A toto, čo vy ste videli, bolo v akej ulici, kde sa to odohrávalo?

Cez Hlavnú ulicu, cez Hlavnú ulicu toto sa išlo, po jednej strane... a táto pani, čo tam kľáčala pod tým stromom, tak tam objímala ten strom, tak to na druhej strane zasa bolo.

Hm.

Ale tiež Hlavná ulica, tu zo začiatku.

Hm. Tak ste videli, ako tam prichádza to nákladné auto?

Áno, áno.

A na aute boli... stáli tam ľudia, alebo sedeli? Ako to vyzeralo?

Tak asi, tak. Daktorí sedeli, daktorí na zemi sedeli, daktorí stáli, tam sa držali. A daktorí sa modlili, lebo viem, že daktorí sa aj prežehnával. Toto bolo vidno...

Hej.

Bolo otvorené auto, tak bolo toto vidno.

Hm, hm. A ste vraveli, že mali nejaké nápisy na sebe?

Áno, mali také tabličky tu a každý, že čo zrobil. Prečo... prečo je ovešaný.

Hej.

Vešaný...

Čo tam mali napísané?

No tak také dačo, ako že jeden mal, že pokradol, neviem čo pokradol, či baganče – baganče dajaké pokradol.

Hm.

A druhý... no ten zbeh, že zbeh. A čo také ešte mali tam? Aj pre bitky také, že bili sa.

Hm.

Že pre bitku. No tak také mali, také tabličky, toto bolo tam napísané, a tak to každý bol... každý bol označený, že prečo je obesený.

Hm.

Skrátka oni sa tiež... či sa tým kryli, či ako...

A kto tam bol s nimi, kto ich to vešal?

Tak takí tí nilaši, tak sa hovorilo, že nilaši.

Hm.

Ja som tak počula vtedy.

Koľko tam bolo tých nilašov s nimi asi?

Joj, tak tých bolo tiež veľa, asi... asi no však tak tí nilaši hovorili, to asi boli traja alebo štyria, ale tí chlapi boli tam viac, plné auto bolo ich, no.

Tých, ktorých vešali bolo veľa a asi traja alebo štyria...

Áno, áno.

Ktorí ich teda tam popravovali, hej?

Tak, presne tak.

A tí boli oblečení v civile, ste vraveli?

V civile... v ci... aspoň...

Uniformy si nepamätáte, že by tam boli nejaké?

No tak nie, nie, nie. Aj viem, že takto hovorili, že Nyilasi.

Hej, hej. A tie nápisy, v akom jazyku to mali napísané?

V Maďarskom. No to vtedy Maďari boli tu v Košiciach.

Hej.

No a ja som tiež do maďarskej školy chodila.

A spomínate si, že tí Nyilasi, keď teda vešali tých Ľudí, tých odsúdených, že by tam bol nejaký... čítal sa nejaký rozsudok, alebo niekto by bol niečo hovoril, nejakú reč alebo niečo?

To len taký... taký poľný, poľný tábor, či ako to oni hovorili, že tak boli odsúdení... ten...

Hm. To Ľudia hovorili, že to ich iba tak odsúdili niekde?

Hej, hej, tento.

Takže tam, kde vy ste boli, tam neprebehlo nič takéto...?

Nič, nič, nijaké reči neboli, to len raz – dva rýchlo išlo sa, ide auto a už sa húpal ten človek, my sme len oči otvárali, nevedeli sme ani, ani čo to je, lebo také dačo vidieť... A keď sme prišli domov, tak

sme ešte krik dostali doma, samozrejme, že na čo sme tam... „Kto vás tam poslal, na čo? Ani ste sa nepýtali!“ No a také, také... mama veľmi kričala na nás.

Mama sa hnevala?

Hej, hej, na čo nás tam trebalo?

Prečo sa hnevala?

No že tak sme išli, ani sme sa nepýtali, že tak sme odišli, že také... také... také... sme videli. Že toto nie je pre nás.

Hm.

Že my sme deti.

Koľko ste mali vtedy asi rokov?

Tak ja som jedenásť, desať... jedenásť, dvanásť...?

Hm.

Najviac.

A tam tí obesení, oni keď ich obesili, dali ich zase dole, alebo ich tam nechali?

Toto už som nevidela. Toto ešte... oni tam dlho tam viseli. Viseli ešte dlho.

A ste sa tam potom išli ešte pozrieť?

My už nie, my keď sme prišli domov, tak sme povedali, a potom chlapci dajakí sa tam potom ešte utiekali pozrieť. Takže ešte vždy tam viseli.

Hm, hm. A keď sa toto odohralo, vaša kamarátka Eva s mamou ešte boli v Košiciach?

No, tak ja neviem, nie, oni už asi tu neboli, už...

Bolo to neskôr potom, ako... ako ich zobrali, Lowyovcov?

Hej, Lowyovcov zobrali, a potom toto... to bolo už pred koncom vojny, toto sa stalo.

Hm. Hm. A spomeniete si, že v akom ročnom období to asi bolo? Že či bolo pekne, alebo chladno, či pršalo?

Tak chladno bolo, chladno, ani neviem... to už asi v jeseni to bolo... muselo byť.

Hm.

Asi tak to bolo, už na jeseň. Asi tak bolo to pred vojnou v jeseni.

Hm. A keď brali Evu a pani Lowyovú, to bolo kedy?

To bolo tak teplo, to bolo teplo vtedy, ako ich brali. To až asi v lete ich boli brali.

Hm. A tam... tam čo sa stalo? Ako si to pamätáte, tú situáciu?

No tak ich zobrali do tehelne, to tu bola... v tom... nie tu, lebo tu sme pri nemocnici, ale nad nemocnicou dajaká tehelňa bola. A do tej tehelne tam ich zhromažďovali. Tak len išli a... no a to dosť pokojne tak išli. Viem, že takto išli do tej tehelne.

A tých kto zobral? Kto pre nich prišiel?

No tak tiež na takom nákladnom aute išli, ale to vtedy tam boli aj tí... tí, gestapáci. Lebo to sa pamätám, že to oni tam dosť tak aj na nás kričali, že... že my tam sme boli: „Chcete ísť dnu?“ tak na nás volali. „Chcete ísť dnu?“ A my sme išli preč.

To vám akým jazykom hovorili?

Tak nemecky.

A ste rozumeli, čo vám hovorili?

No tak len takým gestom, no.

Aha. Ako ste vedeli, že sú to gestapáci?

Hovorilo sa o nich, že sú to gestapáci, tak už až aj my nazývali, že to gestapáci.

Hm. Čo mali oblečené?

Tak to také mali, v tých kožených kabátov, ale boli aj len takí, čo len nemeckí... nemeckí vojaci takí. Ale šarža. To bolo vidno na nich, že to také šarže boli.

Hm. Tí boli ozbrojení vtedy?

Áno, áno.

Aké mali zbrane, čo si pamätáte?

Tak takto, pištole som videla. Tú pištoľ som videla, že mali.

Hm. A oni vošli do vnútra do toho vášho dvora, alebo do bytu pani Lowyovej? Alebo ako ich teda zobrali?

Pred domom... pred dom... pred dom prišli oni takým autom a brali ich. Ja neviem ani, či kde... v škole som bola. Kde som bola? Sa nepamätám na toto, ako je toto... zobrali.

A vy ste teda videli ako ich odvádzali?

No, tak ja som príbehla na toto, ani neviem, kde to som bola. To sme príbehli, že Lowyovcov berú. No tak jak to, že Lowyovcov berú? A tak som videla toto.

Hm. A koho vtedy zobrali, zobrali pani Lowyovú, aj Evu zobrali?

Evu, hej, aj tú Magdu. Aj tú najstaršiu.

Všetci išli spolu do toho...?

Hej, hej, plakali, plakali a išli. A ešte, pani Lowyová tak ich tíšila, že: „Neplačte, ticho buďte. Neplačte, neplačte...“ Hej...? Ale tak po maďarsky.

Hm.

Sa oni...

Hovorili po maďarsky doma?

Hej. Hej, po maďarsky sa rozprávali, pravdaže.

Aj si niečo mohli zobrať, nejaké veci mali so sebou?

To brali také, brali. Brali také osobné veci, dajaký vankúš, oni brali vankúš aspoň, deky... deky, zakryť sa...

Hm.

No tak...

Mali nejaké kufričky alebo batožinu nejakú?

Tak, tak. Dajakú batožinu, kufrík mali, lebo... dokonca aj nočník brali, no tak také... také...

Hej. To auto, čo po nich prišlo, to bolo aké, nákladné ste vraveli?

Áno, áno.

A aké, otvorené? Zavreté?

Otvorené, otvorené. Tak napoly bolo zakryté také, plachtou... plachta, hej, je taká?

Hm.

No a...

Mohli ste vidieť do vnútra do toho auta?

No to sme videli, to sme stáli na bráne a videli sme, že ich brali, no.

A bol tam už niekto na tom aute, keď pre nich prišli?

Boli, bol už tam niekto.

Aj ste...?

Ani neviem, koho tam to oni zobrali. Dakto tam bol, boli tam, hej.

Koľko tam bolo už asi ľudí?

Asi dva, tri rodiny už tam boli.

Hm. Tak koľko odhadom, desať ľudí alebo viac?

No asi tak. Asi tak.

Aj ste niekoho poznali, tam z tých, čo už tam sedeli na tom aute?

No asi nie, nie. Nie, nepamätám sa, že by som bola videla. Síce sestra, ako prišla dnu, tak že tam tí, že Sternovcov brali... Nejakto som nevidela.

To vaša sestra povedala, že tam videla Sternovcov?

Sternovcov, hej.

To boli tiež nejakí od vás z ulice, odkiaľ ich ona poznala?

Takí z ulice tam, ale ani som nevedela, že ktorí to sú, Sternovci.

Takže táto vaša sestra ich viacej poznala, hej?

Tak asi hej.

Hm. Hm. A kto tam ešte s vami bol, že ste sa dívali? Sestra vaša... Lebo hovoríte, že tak viacero vás tam bolo, že ste sa pozerali...

Len my deti, lebo dospelí ľudia, to všetko sa len pokrylo. Boli dnu, mama tiež, ona ani nevedela, že my sme vonku. Ale sme hovorili... „Načo ste boli? Kde ste boli?“ kričala na nás. No tak zkrátka, my sme chceli vidieť, no.

A dospelí tam prečo nešli sa pozrieť?

No oni nie... nie...

Prečo sa skrývali?

Sa báli. Viete, toto bolo také strašné, tieto veci, také dačo...

A kedy sa toto odohralo? Ráno, do obeda, po obede? Ako si spomínate, kedy to bolo?

Ako... po obede, po obede to bolo. Hej.

A videli ste aj, ako Eva s tou mamou a s tou svojou sestrou, ako nastupujú do toho auta?

Áno, áno. No... A ešte také reči tam boli, že aj tá Magda, že je tehotná. No tak hovorím: „Je tehotná, no tak kedy porodí potom? Kde porodí?“ Tak len kývla mama: „Ticho, len ticho buďte, ticho buďte...“

A kto to hovoril, že je tehotná?

No tak... ja neviem, druhá suseda, ktorá tam bola...

Aha. A tí vojaci, ktorí tam teda prišli, gestapáci ste vraveli, že tam boli... boli tam aj tí nilaši? Pri nich?

Tak asi nie, nilaši to boli v inej... nie... to boli, to len títo Nemci

Tí Nemci?

To len čisto Nemci boli.

A tí sa ako k nim správali?

Oni kľudne boli, kľudne. „Len pod'me, len pod'me... Schnell! Schnell!“ na nich kričali.

Že aby nastupovali do...?

Hej, nastupovali, „Pod'me, pod'me,“ len tak, ako na ľudí.

Hm. Neboli nejakí násilní voči nim alebo...?

No tak nie, nie. Len tak, hnali ich.

A videli ste aj ako odchádza to auto od vás?

Áno, áno.

Hm.

Však vám hovorím, že sme utekali potom za nimi, ako išli. A oni s nimi išli tam, a tu nejako okolo nemocnice a hore. Hore, tak do tej tehelne.

A kam ste až utekali, až k tej tehelni?

Až ku tej tehelni, však tam dokonca oni mali tam ako jazierko, či čo to tam bolo z druhej strany. A my okolo toho jazera tam... Tak sme tam nič nevideli, iste, že sme nič nevideli.

No... A po ceste k tej tehelni, zastavilo sa to auto ešte niekedy pri iných domoch?

No tak s tým motorom... autom sme ich nevideli nikde ísť, išiel len rovno tam.

Hm. Že by sa zastavili ešte pre niekoho ďalšieho, že by naložili ďalších ľudí?

Nie, nie. Nie, nie, oni už len utekali s nimi tam... tam len...

Išli priamo do tej tehelne? Tam?

Áno.

A tam čo ste videli? Čo sa tam dialo?

Vlastne nič, čo tam sa dalo vidieť? Už len išli dnu, oni plačúci, a keď daktorí, čo sa poznali, tak tam sa objímali a plakali. A tí zas hnali ich, že by nezavadzali, skrátka len: „Schnell, schnell!“

Takže videli ste, ako vystupujú z auta a idú do vnútra do tej...?

Hej, hej.

Do tej tehelne alebo do nejakého dvora, alebo neviem, ako tá tehelňa vyzerala...?

Tak také... také... také... dva také veľké brány, tak sa to otvorilo, aj auto išli dnuká.

Hm.

No a tak oni išli...

Takže auto vošlo do vnútra, keď už Eva bola... a vystúpili najprv teda Eva a pani Lowyová? Či išlo to auto priamo rovno do toho dvora?

Išlo asi to auto dnuká.

A potom ste ich ešte teda videli, ako tam vystupujú?

Ta kde...? Už boli, nič sme nevideli, čo sme mohli, mali vidieť, už nič sme nevideli. Všetko hovorím vám, obišli sme až toto jazierko z druhej strany, ale tak, len sme čumeli ako také decká.

Hm.

A nič sme nevideli.

Cez bránu alebo cez plot sa dalo vidieť do vnútra...?

Do vnútra nie.

Čo sa tam dialo?

Nie. Nie, tam už sme nevideli, len plač bol tam, potom oni ostro na nich zrevali, že: „Ticho bud'te!“

Po nemecky, či ako?

Po nemecky, po nemecky. No tak oni rozumeli tomu, my sme tomu... len podľa gesta sme rozumeli tomu, že čo asi tam kričia.

Hm. Tak ste nemo... mohli ste vidieť, že koľko tam bolo ľudí?

Tam bolo veľa ľudí. Tam bolo veľa ľudí. Strašne veľa ľudí, neviem, či všetko z Košíc, ale tam bolo veľa ľudí. Tam boli napchatí až tak.

A viete, spomínate si, že ako dlho tam boli tí židia sústredení?

Nie, my už sme potom nešli tam, lebo na nás mama kričala, aby sme tam nie išli, lebo by sme mali aj my nepríjemnosti s nimi.

Hm.

Tak my už sme potom nešli, ale to bolo potom také...

Mali ste potom ešte nejaké správy o pani Lowyovej a...?

Nie, nie, nikdy.

A jej dcérach?

Potom až po vojne sme počúvali, že či náhodou sa nevracajú nazad, ale nikto sa nevrátil z nich.

Hm. Takže neviete, že čo sa im stalo, aký osud ich stihol?

Nič. Absolútne nič.

A čo sa stalo s tým bytom, v ktorom oni žili?

To ten pán Bodnár tam žil, on ešte ostal tam.

Hm.

Tak on tam ostal bývať a...

Hm, hm. Tu v Košiciach bývalo celkom dosť židov...

Dosť bolo veľa ich.

To sme počuli teda aj z nejakých iných svedectiev. Aj nám hovorili niektorí, spomínali, že tu bola taká židovská štvrť. Tak viacero ulíc, kde...

Áno.

Kde tí židia žili tak viacej pohromade, boli takí sústredení.

Áno.

Pamätáte si na to, spomínate si na to?

Áno, áno. To ale... vy tu nepoznáte Košice. Poznáte?

Tak už tak trošičku sa orientujem.

To tu, ako... Aká toto ulica to je? ... Bola tu, taká ako zadná ulica to bola, od Hlavnej ulice zadná ulica.

Hm.

A tak sa išlo cez také... cez podchod tam, cez podchod tam sa išlo. Tam bolo veľa tých židoch.

Ako sa tej časti hovorilo, tam kde tí židia tak viacej bývali?

Ani neviem, ani neviem, že by to mala dačo... ani neviem. Nepočula som aspoň.

Lebo myslím, že nám niekto spomínal, že sa tomu hovorilo geto. Počuli ste také slovo?

Ghetto sa volalo... už ja som počula, že geto sa volalo tam, kde ich zobrali do tej... do tej tehelne.

Tomu sa hovorilo ghetto vtedy, hm?

Áno.

Hm. Takže nie tej časti, kde oni mali tie svoje domy a kde bývali, ale tam kde ich sústredovali?

Áno, áno.

To sústredovacie miesto?

Áno.

Aha.

Tamto sa volalo geto, tamto.

A tam kde oni teda žili, židia tuto v Košiciach, ste chodievali občas? Do... do tej časti?

Nie, ja... nie, nie... Tej sme sa stránili, to sa... ťažko povedať, lebo to... To oni mali také... takú, nie že povest', ale o nich dosť taká mienka bola, že židia, židia...

Hm.

Odsudzovali ich – židia...

Prečo ich odsudzovali?

Ani... či vie to niekto, či nevie. A možno aj nevie nikto, že prečo to takéto... to už také malo, také, také... Keď... zlé reči boli, také zbytočné reči boli.

Hm.

O nich...

Pamätáte si niečo konkrétne, čo sa hovorilo?

Nie, nie.

Hm. Ale že mienka bola taká, že ľudia...

Sa stránili.

Sa tak stránili?

Hej.

Hm.

Hej.

A neviete kvôli čomu, že či to bolo kvôli nejakým zvykom, alebo náboženstvu, alebo...?

No to kvôli náboženstvu snáď asi najviac.

Hm.

Asi toto. Ale tak, nič také neviem toto. To sa nehovorilo ani doma o tom...

Hm.

Skrátka mama len taká zdržanlivá bola z toho.

Hm. Spomínali ste nám, že vlastne nastalo také obdobie toho prenasledovania tých židov, aj vtedy, keď začali tie hviezdy nosiť...

Áno.

Prečo ich zrazu začali prenasledovať, čo sa stalo? Ako sa zmenila situácia, že zrazu takéto niečo sa začalo diať?

No to vám neviem na toto... neviem si ozaj ani spomenúť, že čo to vlastne bolo.

A okrej tej hviezdy, spomínate si ešte na nejaké také situácie, že ste videli... alebo proste niekde ste boli a videli ste, že by prenasledovali židov?

No tak snád' na trhu, čo som videla. Boli sme... no mama tam kupovala dačo, a oni mali tie pajkelesy, takto ich strihali. Boli takí, čo im toto odstrihovali.

Hm.

A nielen takí...

A kto, kto to robil?

Nejakí takí dajakí tí... Nemci, tí gestapáci , či ako... takí, takí hej.

Hm. Koho ste takto videli, že mu strihali tie vlasy?

Takého dajakého mládenca, taký mládenec židovský bol. A on mal taký klobúčik čierny, a také pajkelesy tu mal okolo toho.

A čo sa stalo, čo ste videli presne? Tam ho nejako chytili na tej ulici, alebo čo sa dialo?

Tam ho chytili a odstrihli mu toto.

A on čo na to? Ako reagoval?

On sa bránil, on nechcel si dať, ale... Neviem, potom sa tam rozprávali, že by nemuseli tak provokovať ich, že na čo toto majú, tieto pajkelesy, že by teraz nemuseli také robiť. Že vidia, že tak oni po nich idú.

Hm.

Takže...

A toto kto hovoril?

Ta tak, to ľudia medzi sebou, no tak toto... Už ani neviem, kto toto.

To vy ste boli na trhu, ste vraveli...

Áno.

S mamou?

Áno.

Hm. Takže tam na tom trhu ste zachytili toto, že takto ľudia to okomentovali, tú situáciu?

Áno. Že by nemuseli takto ich dráždiť s tým. Načo im bolo treba tieto pajkelesy, že čo s tým?

Jáj, že to tak provokovalo tých gestapákov?

Hej, hej, hej, hej.

Hm, hm.

Tak.

A koľko tých gestapákov tam bolo, pri tom mládenčovi?

To tam obkľúčili ho, asi dvaja, alebo traja boli tam. A ostrihali skrátka, hej.

A tí gestapáci ako boli oblečení?

Gestapáci? No tak ten, hovorím, daktorí boli len v uniforme, daktorí mali aj tie kožené kabáty, a to tak sa pamätám.

To aj pri tom mládencovi boli v tých kožených kabátoch?

Hej, hej, hej.

A potom čo? Potom ho nechali odísť, alebo čo sa stalo?

Áno, áno, ostrihali ho a pustili ho.

Hm. A mládenec na to ako zareagoval? Hovoril im niečo, čo si spomínate, alebo oni žeby mu?

Nič, nič nepovedal, len išiel preč.

A oni mu niečo hovorili, pamätáte si?

Tak ani neviem... Nie, neviem vám povedať, čo to také povedali.

Hm.

Už to sa nepamätám, to už bolo dávno.

Spomínate si ešte na nejakú ďalšiu takúto príhodu podobnú?

Asi nie... nie, už nič také. Aj tak som vám hovorila dost'.

Že by niekde tiež takto na verejnosti... práve akože na židov, alebo proti židom takú nejakú akciu?

Nie, nie.

Niektu mal?

Nie, nie.

Lebo pozerám sa do poznámok z toho nášho minulého rozhovoru...

Áno.

A vtedy...

Čo také?

Ste nám spomenuli, že ste videli podobnú situáciu, že nejakého žida, pána, vytiahli z kina.

Aha... aha... v kine, hej...

Vynára sa vám také niečo?

Áno, áno. Áno, to tu bolo v tej, v Tatre, v kine sme boli a stade ho vytiahli.

Hm.

Však my tiež, ani do toho kina nám nebolo treba ísť, ale tak, skrátka všade sme sa dostali, no. Ako také decká.

Hm, hm. A vy ste boli vnútri v tom kine?

Hej, hej, hej. Alebo vonku sme boli? Len sme videli, ako ho vytiahli.

Pri kine, hm?

Pri kine.

A kto ho odiaľ vytiahol?

No tak tí dvaja, dajakí tí gestapáci.

A čo... čo sa tam potom dialo?

No nič, len ho vytiahli a von, vyhodili ho von.

Hm.

Nič, nič viac nepamätám.

Hm, hm. A prečo ho takto vyhnali, čo myslíte?

No tak, lebo žid.

Kvôli tomu, že žid?

Áno. Kvôli tomu, iste že, iné nič. Neverím, že by tam dačo bolo, nepamätám sa na to.

Hm. Nespomínate si, že by ste boli videli po meste nejaké také protizidovské nápisy, alebo možno nejaké plagáty? Lebo niekde nám ľudia spomínali, že na iných teda miestach, že sa stalo, že keď bol niekde židovský obchod, alebo nejaký židovský dom, že tam nastriekali také nápisy nejaké hanlivé, alebo posmešné a podobne...?

To len keď tie židovské, tieto, hviezdy a... nie, neviem, neviem nič také.

Také si nepamätáte, že by tuto v Košiciach, že by ste zachytili vy...?

Nie.

Ako dieťa?

Nepamätám sa.

Hm.

Tam bol... no určite bolo toho viac, ale nepamätám sa.

Hej, hej.

Tak neviem také...

A Košice boli vtedy maďarské, však?

Áno.

Hm. A vy si pamätáte vlastne na to, ako Košice začali byť maďarské, na tú zmenu?

Hej, aj na toto sa pamätám, ako ten Horthy prišiel na koni do Košíc.

Hm.

Neviem, či ste počuli o tom?

No, ani moc nie.

Tak bielom... dokonca na bielom koni, že on prišiel.

Hm. A to ste videli ako prišiel do Košíc?

No to už sme tu boli ako... do... na... ako električky chodia, tak tam sme potom stáli s otcom a sme sa pozerali. Lebo mama nechcela ísť, mama ostala doma, sa mi zdá. Ale aj brat bol s nami vtedy, vtedy bol taký menší.

Hm. Tak ste videli toho Horthyho na tom koni?

Hej, hej, hej. A otec nás len ťahal k sebe: „Len dajte pozor deti, aby vás ten kôň nekopol,“ no a také... také... Na to sa pamätám, že Horthy.

Hej. A bola tam nejaká slávnosť, alebo čo sa dialo?

Slávnosť, hej, ojoj, a veľká slávnosť bola.

Hej.

Veľká slávnosť, vtedy Košice padli...ani neviem. Skrátka vtedy Košice padli pod Maďari...

Pod Maďarov, hej, hej.

Pod Maďarov, hej.

Hm.

Ta takto...

A ľudia čo si tak hovorili? Ako na to reagovali?

No tak niektorí sa tešili, že to Maďari, ale to veľmi skoro sa spamätali, z toho, že to nie sú tí Maďari, čo dakedy boli. Toto sa pamätám, ako spomínali.

Hm. Tak čo si od toho sľubovali?

Sľubovali si veľké toto, ale to...

Tak, áno. Už to neboli tí Maďari ako kedysi.

Áno.

A boli akí títo? Noví, čo prišli?

Oj, tak to ostrí, ostrí takí, veľmi takí arogantní. Takí boli.

Ako sa to prejavovalo? Čo robili?

Tak ani neviem vám povedať, čo také... len... sa pamätám, že mi mama hovorila takto, že: „Nie takých sme čakali, nie takých. Toto nie sú takí, ako dakedy boli.“

Hm. Ako sa správali k ľuďom na ulici?

No tak ostro, tak arogantne, len rozkazovačne, takým spôsobom.

Hm. A to, keď židia museli začať nosiť žlté hviezdy, ako ste spomínali, v ktorom období to bolo? Bolo to ešte pred príchodom Horthyho alebo potom ako prišli?

Po, nie pred tým Horthym. Už potom.

Potom.

Hej, pravdaže.

Hm. A tá situácia, čo ste nám spomínali, že chytili gestapáci toho mládenca židovského, strihali mu tie pajchelesy, kedy sa to udialo? Eva a pani Lowyová boli ešte v Košiciach?

Asi... ani neviem ako toto, ich dať do súvislosti.

Či to...? Už túto súvislosť si nespomínate?

Už nie, už nie. Už tam nie... už veľmi, už veľmi málo si pamätám.

Hm.

Na toho...

To mi iba tak napadlo, že či by ste to vedeli tak nejako zaradiť...

Nie, nie.

Že či to bolo predtým alebo potom? Zhruba?

Tak nie predtým ako Horthy prišiel, ale potom.

Potom ako Horthy prišiel.

Až potom, až potom, až, až.

A vtedy, keď Evu a pani Lowyovú brali, vedeli by ste si spomenúť, koľko ste mali rokov? Alebo do ktorej triedy ste chodili v škole?

Asi som bola taká jedenásťročná. Asi jedenásť... dva... dvanásť nie, asi jedenásť.

Okolo jedenásť? Hm.

Áno, lebo dvanásť rokov som mala, už vojna sa končila.

Hm.

Takže to bolo ešte pred tým.

Hm, hm.

No.

Urobíme si teraz kratučkú prestávku, dobre?

Ja sa poradím tuto s kolegyňou Monikou, aj s pánom Nathanom, možno oni sa vás chcú ešte niečo opýtať, niečo možno doplniť, alebo vyjasniť. Takže na sekundu.

...

My sme si teraz urobili kratučkú prestávku, aby sme sa poradili a vyjasnili si niektoré veci mimo záznam kamery. A teraz vlastne zopakujeme to, o čom sme sa rozprávali mimo záznam na kameru, takže ja vám pani Flešárová položím ešte zopár otázociek .

Áno.

Zopár z nich sa týka najmä toho... tej situácie, keď odvádzali Evu a pani Lowyovú.

Áno.

To, čo vy ste tam videli, ako ste nám to teraz popisali. Spomenuli ste, že prišli pre nich nemeckí vojaci...

Áno.

A že ich tak poháňali, aby nastupovali do toho auta. A vraveli ste, že hovorili na nich po nemecky „Schnell! Schnell!“ Hovorili na nich aj nejako ináč, nejakým iným jazykom?

No tak i po maďarsky, i po nemecky.

A po...

To daktorí, akí to boli... to medzi nimi aj to... Maďarskí vojaci, no, boli.

Boli s nimi aj maďarskí vojaci, spomínate si, že by mali... boli ináč oblečení alebo...?

Áno, áno, tak to tí... tí ich po maďarsky, ich hnali, a vlastne toto Nemci ich len po nemecky, a títo po maďarsky.

A po maďarsky im ako hovorili?

„Gyerünk, Gyerünk!“

Hm.

„Pod’te...“ „Pod’me, pod’me!“ Tak ostro, „Pod’me! Pod’me!“

Hm. Koľko asi tých vojakov tam bolo vtedy?

Tak...

Približne?

No tak asi... obkľúčení tí boli... také... možno ich bolo aj desať.

Pri tom aute?

Tak takto ich... ne... ale, ako toto už vám povedať?

Či pri tej tehelni?

Tak.

Pri tej tehelni mohlo byť...?

To bolo obkľúčené toto. To celé.

Aha. Takže ich tam strážili.

Áno, presne.

Áno.

Tak.

A vraveli ste tiež, že keď auto odchádzalo od toho vášho dvora, Eva... Eva s mamou nastúpili, už tam boli nejakí iní ľudia, auto odchádzalo, vy ste bežali za autom. Ako deti... A prvýkrát, keď sme sa spolu rozprávali, ste spomenuli, že si pamätáte, že to auto ešte zastavilo pri nejakých iných domoch. A nastupovali do neho ďalší ľudia.

Áno.

Spomínate si na to?

Áno, áno, ale neviem, kto to bol. Skadiaľ to tí ľudia prišli, ani ako to bolo. Nevie, skratka nepamätám si už.

Nepamätáte si, že by zastavilo?

Nie, nie; zastavilo, hej, to už si spomínam... a... ale neviem, koho tam oni brali.

Takže nespoznávali ste tých ľudí?

Nie.

Ľudí, ktorých brali...

Áno. Nie, nie.

Tých ste nepoznali?

Nie, nie. Nie, nie.

Hm.

Lebo toto, my sme sa tak nestýkali s nimi, tak len tých viem, ktorých poznáme.

Hej, hej. A tiež ste nám minule vraveli, že keď brali Evu a pani Lowyovú, jej mamu, že tá najstaršia dcéra Magda tam nebola s nimi. Teraz ste spomenuli aj Magdu.

Aj Magdu. Nevieam, ako toto bolo. Že to je... si spomínam, že Magda tam... či len sme ju spomínali? Tú Magdu?

Hm.

Že je ona tehotná. Nevieam, to asi takýmto spôsobom.

Hm.

No, nechcem sa vyhovárať z toho.

Hej.

Ale asi takto to bolo.

Lebo ste vraveli, že tá Magda bola staršia od Evy.

Hej, hej, hej. Dvadsaťročná, takže už taká... slečna. Tak takto to asi bolo.

Hm. Že Magda tam možno aj nebola vtedy?

Nebola, len sme ju spomínali my.

Áno. Aha. Hej.

Asi takto to môže... mohlo byť.

A keď to auto nákladné, na ktorom boli aj Eva s mamou...

Áno.

Keď prišli ku tej tehelni...

No, no.

Minule ste nám spomínali, že ste videli vnútri vo dvore tej tehelne, že boli ľudia.

Áno, veľa ľudí bolo tam.

Čo ste tam videli presne?

Plakali. Plakali, tak boli zhustení ku sebe a... a plakali.

Hm. Boli tam aj nejaké stráže s nimi vnútri?

To zvonka len boli tie stráže.

Zvonka.

Zvonka boli obkľúčení, toto celé toto osadenstvo, či ako to mám povedať. Tá tehelňa, to taká bola rozložená, tá tehelňa.

Hm. A to ako ste videli do vnútra, kedy ste to videli? To ste videli cez bránu, alebo cez plot, alebo ako sa tam dalo vidieť do vnútra?

Cez, cez,... tak ako tú bránu roztvorili, tak bolo tam veľa ľudí.

Aha. Oni otvorili bránu, aby vošli do vnútra ľudia...?

Áno.

Či auto aby vošlo?

Auto aby vošlo.

Aha. A vtedy ste zahliadli, že tam boli vnútri ľudia, hej? A ste aj spomínali vtedy, prvýkrát, keď sme sa rozprávali, že vtedy, keď ste tam boli pri tej tehelni, videli ste, že prišlo ešte jedno nákladné auto.

No, ešte prišlo, hej.

To bolo iné nákladné auto, ako to, na ktorom sedela Eva s mamou?

To možno bolo, aj iné asi, druhé, druhé auto.

Hm.

Tam prišlo. A tiež asi.. asi brali zďakade ľudí.

Z nejakej inej ulice, hej?

Židov. Hej.

Áno. A videli ste ako tí ľudia vystupujú z toho druhého auta?

Hej, tak bolo ich vidno, tak ja už neviem, či toto som videla, či ako už dnuka boli tí ľudia. No tak, také som ich videla, veľa ľudí tam bolo, no.

A to po maďarsky, to „Gyerünk, Gyerünk!“, to ste počuli kde? Keď brali Evu od vás, alebo tam pri tej?

To všetko bolo...

To všade bolo vtedy?

To všade bolo počuť, že stále ich len hnali, hnali ich.

Hm.

No.

Kde všade to bolo počuť?

No tak kde... kde boli židia, tak všade ich hnali.

Aj si spomínate na nejakú takú konkrétnu situáciu?

No nie, nie. Nie, nebudem vám hovoriť, lebo nič také neviem si spomenúť. Nie, nie, nie... Len... nie, neviem.

Hej. Spomenuli ste viackrát, že tuto v Košiciach boli tí nilaši...

Áno.

A že to boli takí nejakí pomocníci.

Áno.

Tých Nemcov. Kto to bol presne, títo nilaši, oni boli akej národnosti?

Oni boli takí istí ľudia ako my. To ste vtedy nerozoznali jedného od druhého. Len, oni sa tiež tak potom sklúčili k sebe, tak už sme potom videli, že je to taká hromada nilašok.

Nyilasok? To bolo ako v množnom čísle sa im hovorilo, nilašok?

Áno, áno. Aj po maďarsky nilasok.

A vy ste boli akej národnosti?

No my sme boli... maďarskí vtedy sme boli, ale ako po vojne sme slovenskej národnosti.

Hej, aha. Takže vtedy ste boli maďarskej národnosti.

Hej.

A títo nilašok boli tiež Maďari?

Maďari, hej, hej, to sa počítalo ich do Maďarov.

A to boli tuto z Košíc ľudia, alebo prišli z Maďarska?

Možno prišli. Ja ani neviem.

Hm.

No my sme ich nepoznali.

Nemali ste takého nejakého známeho, ktorý by bol...?

Nie, známych nemali sme.

Hm. Spomenuli ste teraz mimo kameru také slovo, že to boli ako domobrana.

No, no, tak.

Čo... čo to znamenalo, domobrana?

No tak to také, ako... ako pomocníci, no tak také.

Aha. Pomáhali čomu?

I nilašom, i tým Nemcom... Nemcom väčšinou.

Hm.

Nemcom.

Čo im pomáhali robiť?

Zlo. Len toto, aby len títo... tých židov, tých prenasledovali... a, no v tomto prípade. Tak.

Ako to prenasledovanie vyzeralo?

Joj, tak toto bolo také otriasajúce, také hrozné. Také... no... hovorím, že aj mama: „Len nechodte, poďte domov, nič, nechodte nikde!“ Len my deti všetko sme chceli vidieť.

Hm.

To také... to taká situácia bola.

Hej. Takže mama sa o vás bála.

Tak isteže.

Že sa vám niečo stane? Bolo to nebezpečné?

Pravdaže.

A boli také aj nejaké situácie, že sa stalo niečo deťom, ktoré sa pozerali?

No tak... neviem o tom, ale toho sme sa báli, aby niečo sa nestalo.

Hm. Takže to tak dopredu, preventívne, ako sa hovorí, hej?

Áno, tak toto.

Hm. Dobré. Moni? V pohode? Vyjasnili sme si tých pár otázok, ktoré sme ešte mali na vás. A myslím si, že ak už nebudú žiadne ďalšie otázky, tak v podstate...

Môžeme ísť.

Sme... sme si povedali hej. A povedali ste nám toho strašne veľa, povedali ste nám aj nové veci, ktoré sme pri tom predchádzajúcom rozhovore možno nestihli ešte.

Hej, hej.

Takže vám chceme veľmi pekne poďakovať za to, že ste sa s nami podelili o tieto svoje spomienky, ktoré sú v súčasnosti teda, aj keď na ťažkú dobu, ale sú to vzácne spomienky, lebo takých ľudí, ako je vy, ktorí ešte teda môžu sa prísť porozprávať a povedať to ako tí priami účastníci, ktorí to zažili, je už strašne málo, takže vám veľmi pekne ďakujeme, že...

No, to odpnete od mňa...?

Áno, jasné.